

ABDULLAH B. AMR B. EL-ÂS (65/684)'İN RİVÂYETLERİNİN HADİS KAYNAKLARINA AZ SAYIDA İNTİKALİNİN SEBEPLERİ

The Reasons of Lessly Transition of Abdallah b. Amr b.
al-As (65/684)'s Narrations to the Hadith Sources

Dr. Veysel ÖZDEMİR*

Özet: Abdullah b. Amr çok hadis bilen sahabilerden birisidir. Onun bu konudaki otoritesi, yine kendisi gibi otorite olan Ebu Hureyre tarafından bizzat dile getirilmek suretiyle tescillenmiştir. Hatta Ebu Hureyre, Abdullah b. Amr'ın kendisinden daha fazla hadis bildiğini itiraf etmiştir. Ancak hadis kaynaklarına baktığımızda, hadiste böylesine otorite olan Abdullah b. Amr'ın rivâyetlerinin hadis musannefatına çok az sayıda yansıdığı görülmektedir. Bunun sebeplerinin ne olduğu hakkında ise öteden beri âlimler bir takım gerekçeler ileri sürmüşlerdir. Ancak yapmış olduğumuz araştırma sonucunda bu gerekçeler dışında, daha önce zikredilmemiş siyasi tavır gibi bazı gerekçelerin de etkin olabileceği kanaati öne çıkmaktadır. İşte bu çalışmamızda söz konusu gerekçeleri incelemeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Abdullah b. Amr b. el-Âs, Hadis, Sahabe, Rivâyet, Muksirun

Abstract: It's obvious that Abdallah b. Amr had a comprehensive knowledge of hadith. His authority of him registered by Abu Hurayra who was another an authority about this subject. In addition to this, he admitted that Abdallah b. Amr had known more hadith than himself. But when we look to the sources of hadith, the hadiths which narrated by Abdallah b. Amr are lessly transition to the hadith sources. About the causes of this many of scholars have set forth some reasons for a long time. On the other hand, on the conclusion of our research it's clearly appeared that the exception of this truths and the reasons which wasn't been said before are more efficient. On this work we are going to study about these reasons.

Key Words: Abdallah b. Amr b. al-As, Hadith, Companion, Narrative, Mukthirun

Giriş

Abdullah b. Amr (65/684)'in¹ çok hadis bilen sahabîlerden biri olduğu malum bir husustur. Onun bu konudaki otoritesi, bizzat bir başka otorite olan Ebu Hureyre (57/677) tarafından dile getirilmiştir. Ebu Hureyre'nin - hadis ilminde oldukça meşhur olan - bu konudaki sözleri şöyledir:

*"Abdullah b. Amr'ın dışında Rasûlullah (sas)'in ashabından hiçbiri benden daha fazla hadis bilmez. Çünkü o hadisleri yazar, ben ise yazmazdım."*²

Ebu Hureyre gibi *muksîrun'dan*³ olan bir sahabî'nin, Abdullah b. Amr'ın kendisinden daha fazla hadis bildiğini belirtmiş olması onun hadisteki otoritesini tespit açısından çok önemlidir. Ayrıca kendisinden nakledilen şu söz de konuyu takviye mahiyetindedir:

Şufey b. Mâti', Abdullah b. Amr'ın şöyle dediğini rivâyet etmiştir: *"Rasûlullah (sas)'tan bin mesel (hadis) ezberledim."*⁴

Abdullah b. Amr'ın okuma-yazmayı bildiği, bu sebeple Hz. Peygamber'in çok yakınında bulunarak hadisleri yazdığı⁵ da yukarıda verilen rivâyetlere ilave edilince, onun hadis ilminde küçümsenemeyecek bir yere sahip olduğu açığa çıkmaktadır.

Abdullah b. Amr'ın hadise vukufiyetinin bu denli fazla oluşuna dair verilen bilgilere rağmen, hadis kaynaklarında ona ait rivâyetlerin sayısına baktığımızda, durumun öyle olmadığını görmekteyiz. Yani Abdullah b.

¹ Hicretten yedi sene evvel Mekke'de dünyaya gelmiştir. (Bkz. M. Yaşar Kandemir, "Abdullah b. Amr b. el-Âs", *DİA*, I, s. 85.) hicretin yedinci yılında, babasından evvel İslâm dinine girerek Müslüman olmuştur. (Muhammed b. Sa'd b. Meni' ez-Zührî, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, I-XI, (thk. Ali Muhammed Ömer), Mektebetü'l-Hâneci, Kahire, 2001/1421, V, 83; Ebu Ömer Yusuf b. Abdullah b. Abdilber el-Kurtûbî, *El-İstiâb fi Ma'rifeti'l-Ashâb*, Dâru'l-'Alâm, yy., 2002/1423, s. 421; Ebu Abdullah Şemseddin b. Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Siyeru A'l'ami'n-Nübelâ*, (thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), I-XV, Müessesetü'r-Risâle, yy., tsz., III, 91.) Hicretin 8. Yılında babası ile birlikte Mekke'ye hicret etmiştir. (Bkz. Kandemir, "Abdullah b. Amr b. el-Âs", s. 85.) 72 yaşında iken Mısır'da (65/684) vefat etmiştir. (Bkz. ez-Zehebî, *Siyeru A'lâm*, III, 94; Cemalu'd-Din Ebi'l-Haccâc Yusuf el-Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, I-XXXV, (thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1403/1983, XV, 362.)

² Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, I-VI, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1413/1992, İlm, 39 (I, 36); Ebu İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, I-V, Çağrı Yayınları, 1992/1413, İlm, 12 (V, 39); Muhammed b. Abdullah Abdurrahmân ed-Dârimî, *Sünen*, I-II, Çağrı Yayınları, 1992, 1413, Mukaddime, 43 (I, 103); Hatib el-Bagdâdî, *Takyidu'l-İlm*, (thk. Yûsuf el-U's), Dâru İhyâi's-Sünneti'n-Nebevîyye, yy., 1949, s. 82-83; Hasan b. Abdurrahmân er-Râmehurruzî, *el-Muhaddisu'l-Fâsil Beyne'r-Râvî ve'l-Vâi'*, (thk. Muhammed Accâc el-Hâtîb), Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1971/1391, s. 368-369.

³ *Muksîrûn*: Çok hadis rivâyet eden sahabîler anlamında kullanılan bir tabirdir. (Bkz. Ali Yardım, *Hadis I-II*, Damla Yayınevi, İstanbul, 1997, I, 70; Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, İstanbul, 1987, s. 133.)

⁴ Ebu'l-Hasen İzzeddin İbnu'l-Esir, *Üsdü'l-Ğâbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe*, I-VIII, Dâru'l-Kutubi'l-İlmîyye, Beyrut, tsz., III, 346; Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, XV, 358; ez-Zehebî, *Siyeru A'l'am*, III, 87.

⁵ Veysel Özdemir, *Abdullah b. Amr ve es-Sahîfetü's-Sâdika'sı*, (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2008, s. 180-182.

Amr'ın rivâyetlerinin hadis musannefatına oluça az sayıda intikal ettiğini görmekteyiz. Zira onun rivâyet ettiği hadislerden sadece 700 kadarı hadis kaynaklarına intikal etmiştir⁶. Buna mukabil, hadis musannefâtında Ebu Hureyre'nin rivâyet ettiği hadislerin sayısı ise 5374'tür⁷. Hâlbuki Ebu Hureyre'nin onun hakkındaki sözlerini dikkate aldığımızda, Abdullah b. Amr'ın rivâyetlerinin Ebu Hureyre'nin rivâyetlerinden daha fazla ya da en az onunki kadar hadis musannefatına intikal etmesi gerekmektedir. Şu halde Ebu Hureyre'nin rivâyet ettiği hadislerin sayısı 5374 olduğuna göre, Abdullah b. Amr'ın rivâyet ettiği hadislerin sayısı neden 700 kadardır?

Muhaddisler, hadis kaynaklarına Abdullah b. Amr'ın hadislerinin, Ebu Hureyre'ninkinden daha az sayıda intikal etmiş olmasını bazı gerekçelere dayandırarak şunları zikretmişlerdir:

➤ O dönemde hadis öğrenim merkezi Medine'dir ve Abdullah b. Amr hayatının önemli bir bölümünü – özellikle orta yaşlarından itibaren – buradan uzakta, Mısır'da geçirmiştir.

➤ Abdullah b. Amr'ın geçmiş kültürlere karşı bir ilgisi vardı. Yahudilerin kutsal kitabını da okumuştur. Bu sebeple kendisinden hadis almak isteyenlerin, özellikle de tabiûn'un büyüklerinin, onun hadislerine geçmiş kültüre ait unsurların karışmış olması endişesiyle, Abdullah b. Amr'dan hadis alma konusunda tereddütleri olmuştur.

➤ Çokça ibadet ettiği için Abdullah b. Amr'ın hadis rivâyet etmeye fırsatı olmamıştır⁸.

➤ Ebu Hureyre Hz. Muhammed (sas)'in davetini yaymayı kendisine hedef kılmış ve bu uğurda çalışmış, sürekli aynı hadisleri tekrarladığı için de unutmamıştır⁹.

Abdullah b. Amr'ın çok hadis bilmesine, hatta bu konuda otorite olan Ebu Hureyre'den bile daha fazla hadis bilmesine rağmen, hadis bilgisinin kaynaklara intikal etmeyişinin sebepleri üzerinde fikir ileri süren âlimler, genelde bu dört gerekçe üzerinde durmuşlardır. Bu dört gerekçenin içerisinde ise Abdullah b. Amr'ın Zâmiletân'dan¹⁰ rivâyet ettiği için

⁶ ez-Zehebî, *Siyeru A'lâm*, III, 80; Muhammad Zubayr Sıddîqî, *Hadith Literature*, Calcutta University, India, 1961, s. 26; Subhi es-Salih, *Hadis İlimleri ve Hadis İstihlaları (Ulumu'l-Hadis ve Mustalahuhu)*, (çev. M. Yaşar Kandemir), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1986, s. 320. Abdullah b. Amr'ın rivâyet ettiği hadislerin sayısı İbnu'l-Cevzi'ye göre 700'dür. Ahmed b. Hanbelin Müsned'inde ise bu sayı 722'ye yükselmektedir. (Bkz. Ahmed Muhammed Şâkir, *El-Bâi'su'l-Hasis Şerhu İhtisâri Ulumu'l-Hadis*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, tsz., s. 183.)

⁷ Sıddîqî, *Hadith Literature*, s. 27.

⁸ Hâfız Ahmed b. Ali İbni Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bâri bi Şerhi Sahihi'l-Buhâri*, I-XIII, (thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki, Abdülazîz b. Abdullah b. Bâz), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, tsz., I, 207; Sıddîqî, *Hadith Literature*, s. 35-36; Kandemir, "Abdullah b. Amr b. el-Âs", I, s. 85.

⁹ İbnu Hacer, *Fethu'l-Bâri*, I, 207; Muhammed Ebu Zehv, *Hadis ve Hadisçiler*, (çev. Selman Başaran, M. Ali Sönmez), Ensar Neşriyat, İstanbul, 2007, s. 172.

¹⁰ *Zâmile (الذميلة)*; üzerinde yiyecek ve yük taşınan deve veya taşınan yük taşıyan herhangi bir hayvan anlamına gelmektedir. (Bkz. Ebu'l-Fazl Cemaleddin Muhammed b. Mükerrer İbnu Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, I-VI, Dâru'l-Meârif, Kahire, tsz., III, 1864.) *Zâmiletân* ise;

tabiûnun büyüklerinin, ondan hadis rivâyet etmede çekingen davranmış olmaları en rağbet göreni olmuştur.

Ulaşabildiğimiz tüm kaynaklarda, Abdullah b. Amr'ın rivâyetlerinin hadis musannefatında oldukça az sayıda olmasının gerekçeleri olarak genellikle bunlar ileri sürülmüştür. Ancak Abdullah b. Amr'ın hayatını, içerisinde yaşadığı fikrî ve siyasî şartları göz önünde bulundurduğumuz da onun bu kadar az sayıda rivâyetinin kaynaklarda yer almasının başka sebeplerinin de olabileceğini düşünmemiz gerekmektedir. Başka bir deyişle; Abdullah b. Amr'ın hadislerinin kaynaklarda Ebu Hureyre'nin rivâyet ettiği hadislerin sekizde biri kadar yer almasının altında yatan daha etkin gerekçelerin olması muhtemeldir.

Yaptığımız araştırma neticesinde bu durumun esas sebebinin siyasî olduğu kanaatine varmış bulunmaktayız. Yani siyasî otorite Abdullah b. Amr'ın hadis tahdîsine izin vermemiş; ona bir nevi hadis rivâyeti ambargosu koymuştur. Abdullah b. Amr'ın tutumları, doğru olanı söylemekten çekinmemesi ve açık sözlü olması vb. davranışları bunun alt yapısını oluşturmuştur. Nitekim Abdullah b. Amr, Muâviye b. Ebi Süfyân'ın (60/679) Hz. Osman'ın (35/655) kanını talep etmesi, hilafet mücadelesi vb. davranışlarını başından beri haklı bulmamış, fikrî olarak onun yanında yer almamış ve düşüncelerini tasdik etmemiştir. Hâlbuki o sıralarda Abdullah b. Amr'ın babası Amr b. el-Âs (43/663) Şam'da, Hz. Muâviye'nin çok yakınında yer almakta, kendisi de babasının yanında bulunmaktadır. Abdullah b. Amr'ın, Hz. Muaviye'ye karşı olduğunu gösteren tutum ve davranışlarından bazıları şunlardır:

➤ Hz. Osman'ın vefatının ardından, Muaviye'nin yanında yer alma hususunda babası kendisi ile istişare ettiğinde; Muaviye'nin haklı olmadığını, Hz. Ali'nin (40/661) meşru bir halife ve davasında haklı olduğunu, ona biat etmesi gerektiğini söylemiştir¹¹.

➤ Hz. Ali ve Hz. Muaviye'nin orduları Sıffin'de karşı karşıya geldiklerinde, Abdullah b. Amr meydana çıkıp savaşmak istememiştir. Fakat babası, onun savaşması konusunda fazlaca ısrarcı olmuş, sonunda oğluna:

"Abdullah b. Amr'ın, Şam fetihlerine iştiraki esnasında topladığı ve Yermük savaşını sonrasında eve dönerken beraberinde getirdiği, Ehl-i Kitab'a ait bilgiler içeren iki devenin taşıdığı kitaplardır." (Bkz. Özdemir, *Abdullah b. Amr ve Es-Sahîfetü's-Sâdika'sı*, s. 109.)

¹¹ İbnu Sa'd, *Tabakât*, V, 74; Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Târihu'r-Rusul ve'l-Mulûk*, I-XI, (thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim), Dâru'l-Meârif, Mısır, tsz., IV, 560; Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed İbnu'l-Cevzi, *El-Muntazam fi Tarihi'l-Mulûk ve'l-Umem*, I-XVIII, (thk. Muhammed Abdulkadir Ata, Mustafa Abdulkadir Ata), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1992, V, 100; İbnu'l-Esir, *El-Kâmil fi'l-Târih*, (thk. Ebu'l-Fidâ Abdullah el-Kâdi), I-XI, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1407/1987, III, 158; Ez-Zehebî, *Siyeru A'lâm*, III, 72; Abdurrahman İbn Haldûn, *Mukaddimetü İbni Hadûn*, I-VIII, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 2001/1421, II, 625.

Hasan İbrahim Hasan, Abdullah b. Amr'ın babasına; "*Rasulullah (sas) senden razı iken vefat etti. Ebu Bekir ve Ömer (Radiyallahu Anha) senden razı olarak vefat ettiler. Muaviye ile hareket ederek dinini dünya karşılığında mahvetme!*" dediğini nakletmektedir. (Bkz. Hasan İbrahim Hasan, *İslâm Tarihi*, I-X, (çev. İsmail Yiğit, Sadreddin Gümüş), Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1991, s. 243.)

"Sana savaşmanı emrediyorum" diyerek onu zorla savaş meydanına çıkartmıştı¹².

➤ Ammâr b. Yasir (37/657), Sıffin savaşında, Muaviye'nin safında yer alanlar tarafından şehit edilince, Abdullah babasına giderek: "*Bu adam sizin gününüzde öldürüldü. Allah'ın Rasûlü Ammar için: 'Seni isyancı bir topluluk öldürecektir' demiştir, dedi. Bunun üzerine Amr b. el-Âs Hz. Muaviye'ye; 'Abdullah'ın ne söylediğini duydun mu?' diyerek, oğlunun savaş esnasındaki tavrını net bir şekilde ortaya koymuştur*¹³.

➤ Abdullah b. Amr daha sonraları babasını Hz. Muâviye'nin safında Sıffin'de bulunduğu için sürekli tenkit etmiştir¹⁴.

➤ Abdullah b. Amr bu savaş esnasında kılını bile kıpırdatmamıştır. Daha sonraları bu durumu şu sözleriyle belirtmiştir: "*Ben kimseye kılıç sallamadım, mızrağımla dürtmedim, ok atmadım, kimse de benimle savaşmadı.*"¹⁵

Abdullah b. Amr, Hz. Muâviye'yi haksız bulan tutum ve davranışlarını, Hz. Muâviye'nin halifelîği sırasında da sürdürmüş, onun halife olmasından hiç çekinmeden bildiği gerçekleri dile getirmiştir. Bu konudaki örnek rivâyet şöyledir: Hanzala b. Huveylid el-Anbelî anlatıyor: Muaviye'nin yanında iki adam, her biri Ammar'ı kendisinin öldürdüğünü iddia edip tartışırken Abdullah b. Amr söze karışarak:

- *İkiniz de ne kadar güzel bir iş yaptığınızı zannediyorsunuz? Oysaki ben Rasulallah (sas)'in; "Onu isyancı bir topluluk öldürecektir" dediğini işittim, dedi. Bunun üzerine Hz. Muaviye:*

- *Sen niçin bizimle berabersin, yoksa sen deli misin? dedi.*

Abdullah bu soruya şu şekilde cevap verdi:

- *Babam beni Rasulallah (sas)'e gidip şikâyet edince, Hz. Peygamber bana: "Hayatta olduğun sürece babana itaat et!" dedi. O yüzden sizinle birlikteyim, ancak sizinle birlikte savaşmam.*" dedi¹⁶.

Abdullah b. Amr'ın Hz. Muâviye'ye karşı suçlayıcı ve onu haksız gören tavırlarını dikkate aldığımızda, Hz. Muâviye'nin de Abdullah b. Amr'dan pek hoşlanmadığını ancak babasından dolayı ona tahammül ettiğini düşünmemiz yersiz olmasa gerektir. Hz. Muâviye'nin, aleyhine fikirler beyan etmesinden ötürü, Abdullah b. Amr'dan hoşlanmadığını gösteren şu rivâyeti burada örnek olarak verebiliriz:

¹² ez-Zehabî, *Siyeru A'lâm*, III, 92; İbnu Abdilber, *el-İstiâb*, s. 422; İbnu'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, III, 347.

¹³ Taberî, *Tarih*, V, 41; İbnu'l-Cevzî, *El-Muntazam*, V, 119; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 188; İmâduddîn Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer İbnu Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Dâru Hicr, Beyrut, tsz., s. 535-536.

¹⁴ ez-Zehabî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, I-IV, Beyrut, tsz., I, 42; a.m.f., *el-İber fi Haberî men Ğaber*, I-IV, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, tsz., I, 53.

¹⁵ İbnu Sa'd, *Tabakât*, V, 87.

¹⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I-VI, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992/1413, II, 164; ez-Zehabî, *Siyeru A'lâm*, III, 92.

Muhammed b. Cübeyr anlatıyor: “*Muaviye, (yanında Kureys’ten bir heyet bulunduğu sırada) Abdullah b. Amr’in: ‘Kahtânilerden birisi ileride melik olacaktır’, diye rivâyet ettiğini duymuştu. Buna sinirlenen Muâviye, (heyete rağmen) kalkıp Allah’ı şânına lâyük sıfatlarla senâ etti. Sonra sözlerine şöyle devam etti: ‘Ey Kureys heyeti! Sizden bâzı kimselerin, Allah’ın Kitâb’ında olmayan, Resûlullah (sas)’den rivâyet edilmeyen, birtakım haberler naklettikleri bana ulaştı. Emîn olunuz ki, onlar, sizin câhillerinizdir. Siz, sâhibini dalâlete sürükleyen bâtil sözlerden sakınınız! Ben Resûlullah (sas)’in: ‘Hilâfet Kureys uhdesinde bulunacaktır. Onlar dîni vecibelerini ifâ ve adâlet icrâ ettikçe onlara hiç kimse düşmanlık edemeyecektir’* buyurduğunu işittim.”¹⁷

Görüldüğü gibi Hz. Muâviye, Abdullah b. Amr’ı aleyhinde konuştuğu ve kendisini açıkça eleştirdiği için cehaletle suçlamıştır. İbnu Hacer (852/1448) bu hadisin şerhini şöyle yapmaktadır:

Abdullah b. Amr’ın rivâyet ettiği “*Kahtânilerden birisi ileride melik olacaktır*” hadisinin anlamı şudur: Kureysliler dinin emirlerini ikâme edemedikleri zaman, Yemen asıllı kabile olan, Kahtân oğullarından biri gelecek ve bu durumu düzelterektedir. Bu rivâyet teknik olarak herhangi bir problem içermemektedir. Bununla aynı manada olan, Ebu Hureyre’nin; “*Kahtânilerden biri çıkıp, insanları esasıyla sevk ve idare etmedikçe kıyâmet kopmayacaktır*”¹⁸ rivâyeti ile İbnu Abbâs vb. râvîlerin de aynı manaya gelen merfu’¹⁹ rivâyetleri bulunmaktadır. Muaviye’nin Abdullah b. Amr’ın rivâyetine itirazının esas sebebi; hilafetini zaafa uğratmasındandır. Çünkü hâdise, Kureyslilerin (Muaviye de Kureys’tendir) dini ikâme etmede zaafı olduğu bir dönemde vuku bulacaktır. Oysaki Kureys, hilafeti zaafa uğratmamış, insanlar Kureys’e itaat etmeye ve dinin emirlerine uymaya devam etmektedirler²⁰.

Abdullah b. Amr’ın rivâyet etmiş olduğu bu hadis, üzerinde kuşku duyulan bir hadis değildir. Zira bu rivâyet ashab arasında da bilinmektedir. Ebu Hureyre’nin, İbnu Abbas’ın ve diğerlerinin de Kahtânilerle ilgili rivâyetleri bunun delilidir. Dolayısıyla Hz. Muâviye, bu hadisin yalan olduğu hakkında fikir beyan etmemiş, ancak Abdullah b. Amr’ı cahillikle nitelendirmiştir. Bu itibarla Hz. Muâviye tarafından yapılan cehaletle/bilgisizlikle suçlama; Abdullah b. Amr gibi, Hz. Peygamber’den birçok hadis öğrenmiş bir sahabiye ve rivâyetlerine olan itibarı engellemeye yönelik girişim şeklinde değerlendirilebilir. Nitekim o, fitne diye adlandırılan bir dönemde, halkı yeni Müslüman olmuş merkezlerde,

¹⁷ Buhârî, Kitâbu’l-Menâkıb, 2 (IV, 155).

¹⁸ Buhârî, Kitâbu’l-Menâkıb, 7 (IV, 159).

¹⁹ *Merfu’*: Hz. Peygamber’e nisbet edilen hadis. (Bkz. Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 96.)

²⁰ İbnu Hacer, *Fethu’l-Bâri*, VI, 535.

insanların nazarında itibar gören bir sahabiydi²¹. Bu yüzden, etrafına toplanacak insanları etkileyebilme ihtimali yüksek olan bir sahibinin; her söylediğine inanılmasını önlemek, rivâyetleri üzerinde kuşku duyulmasını sağlamak ve etrafında insanların toplanmasını engellemek gibi amaçlarla ithamda (cehalette) bulunulmuştur, diyebiliriz. Çünkü cahil bir insan toplum nazarında rağbet görmez, görüşlerine ve rivâyetlerine de itibar edilmez.

Abdullah b. Amr'ın söz konusu rivâyeti, halifeye yöneliktir ve Hz. Muâviye'nin hilafetini zayıflatmakta, otoritesini sarsmaktadır. Bu sebeple Hz. Muâviye, özellikle Abdullah b. Amr'ın şahsında bir dizi tedbir alma gereği duymuştur. Otoritesinin zaafa uğramaması için bu gibi haberlere son vermek üzere Abdullah b. Amr'ın babasından miras kalan mallarına zorla el koyup beytü'l-mal'a intikal ettirme girişiminde bulunarak²² onun üzerinde baskı oluşturmuştur. Ayrıca Hz. Muâviye bunlarla kalmayarak, Abdullah b. Amr'ın hadis tahdîsi için meclis oluşturmasını ve burada rivâyetlerde bulunmasını engellemiştir. Oğlu Yezîd'in de bu durumu (otoritede zayıflık) yaşamaması için kendi zamanında onun için halktan biat almıştır. Hz. Muâviye'nin bu baskısı oğlu Yezîd'e de miras kalmış, o da babası gibi Abdullah b. Amr'ın hadis meclisi oluşturmasına engel olmuştur²³. Bu konuyla alakalı rivâyetlerden bazıları şunlardır:

➤ Abdullah b. Ebî Huzeyl anlatıyor: *"Şam'daki mescide girip, iki rekât namaz kıldıktan sonra oturdum. Bir adam geldi, namaz kıldı. Namazını bitirdikten sonra insanlar onun etrafına toplandı. Onun kim olduğunu sordum ve bana; "Abdullah b. Amr" diye cevap verdiler. (Kısa bir süre sonra) Ona Yezîd b. Muâviye (64/683)'nin elçisi geldi. Bunun üzerine Abdullah b. Amr dedi ki: "Bu şahıs benim size hadis rivâyet etmemi men ediyor/engelliyor..."*²⁴ Başka bir rivâyette ise Yezîd b. Muâviye'nin elçisi Abdullah b. Amr'a geldiğinde; *"Babası benim sizlere hadis rivâyet etmemi yasakladığı gibi oğlu da yasaklıyor"* demiştir²⁵.

➤ Şehr b. Havşeb (100/718) anlatıyor: *"Abdullah b. Amr, Nevf b. Fedâle el-Bikâli'nin yanına geldiğinde, Nevf hadis rivâyet ediyordu. Bunun üzerine Abdullah şunları söyledi: "Sen rivâyet et! Mukakkak biz bundan (hadis rivâyet etmekten) men edildik."*²⁶

²¹ Nitekim Muâviye zamanında Abdullah b. Amr'ın, kendisini sevenlerden oluşan 300 kişilik bir kabileyle hac yaptığı ve çeşitli bölgelerden gelen insanların hac esnasında onun yanına geldikleri rivâyet edilmektedir. Bkz. İbnu Sa'd, *Tabakât*, V, 88-89; ez-Zehabi, *Siyerü A'lâm*, III, 93.

²² Muâviye'nin, Abdullah b. Amr'ın babasından miras kalan "Vaht" adlı arazisini alma girişimleri hakkındaki rivâyet için bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 205. Ayrıca "Vaht" hakkında bilgi ve bu arazi sebebiyle ortaya çıkan, Abdullah b. Amr-Muâviye gerginliği hakkında bilgi için bkz. Michael Lecker, "The Estates Of 'Amr b. Al-'Âs in Palestine: Notes on a New Negev Arabic Inscription", *BSOAS*, London, 1989, LII, Part I, 26.

²³ Remzi Na'na', *el-İsrâiliyyât ve Eseruhâ fi Kutubi't-Tefsîr*, Dârü'l-Kalem ve Dârü'd-Diyâ, Beyrut, 1390/1970, s. 150-151.

²⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 167.

²⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 198.

²⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 209.

➤ Şehr b. Havşeb anlatıyor: “*Yezîd b. Muaviye’ye biat edileceği zaman, bu durumdan kurtulabilirim düşüncesiyle Şam’a geldim. Nevf’in yeri bana haber verilince, oraya gittim. İçeriye, insanların muhalefetinden ötürü gözleri çökmüş, açlıktan iki büklüm olmuş biri girdi. O şahıs Abdullah b. Amr idi...*”²⁷

Bu rivâyetlerin hepsi bir bütün olarak ele alındığında, Abdullah b. Amr’ın hakkı izhar ettiği ve sözünü sakınmadığı için siyasi otorite tarafından baskıya maruz kaldığı görülmektedir. Ona karşı yapılan bu baskı; gerek insanlar arasında itibarını sarsmaya yönelik suçlamalarla, gerekse fiili müdahalelerle ortaya çıkmaktadır. Yapılan bu baskının temel amacı onu yalnızlaştırma politikasıdır. Böylelikle Abdullah b. Amr, itibar gören bir sahabe olamayacak, anlattıklarıyla kimseyi etkileyemeyecek ve kitleleri etrafına toplayamayacaktır. Bir de madalyonun diğer yüzü vardır ki; o da, hiçbir zaman kendisini tam anlamıyla ifade edebilme fırsatını yakalayamadığı kesim olan, Hz. Ali’nin safında yer almış ya da en azından onu haklı bulanlardır... Bu kesim de Abdullah b. Amr’ı Hz. Muâviye’nin safında görmektedir ve bunu dillendirmeseler de ondan uzak durmaktadırlar. Bu itibarla Abdullah b. Amr hadisi rivâyetinin merkezi olan Mekke, Medine ve Kûfe’de bulunanlar (sahabe ve tâbiün) tarafından çeşitli sebeplerden ötürü ötekileştirilmiştir denilebilir. Bunun neticesi olarak onun hakkında; Abdullah b. Amr’ın rivâyetlerine İsrâiliyyât karıştırdığı, Tevrat’tan öğrendiği bilgileri Hz. Peygamber’denmiş gibi gösterdiği şeklinde bir şaibe insanlar arasında yayılmış ve hadis öğrenmek isteyenlerin ondan uzak durmalarını ve rivâyetlerinin alınmalarının önüne geçilmesi amaçlanmıştır²⁸.

Sonuç ve Değerlendirme

Özellikle hadislerin yazılması konusunda önemli bir şöhrete sahip olan Abdullah b. Amr b. el-Âş’ın rivâyetlerinin hadis musannefatına az sayıda intikal edişi ile ilgili olarak kaynaklarımızda başlıca şu üç gerekçe ileri sürülmektedir:

- Mekke ve Medine gibi ilmin merkezlerinden uzakta kalmış olması,
- Hadis rivâyetinden çok İbadete düşkün olması,
- Hadislere, İsrâili haberleri karıştırma ihtimalinden dolayı ondan rivâyet etme hususunda çekingen davranılması.

Aslında bu gerekçelerin onun rivâyetlerinin kaynaklara az sayıda intikali konusunda belli oranda etkisinin var olduğu inkâr edilemez. Ancak bir takım siyasi sebepleri de göz ardı etmemek gerekir. Zira Abdullah b. Amr, İslam tarihinde fitne dönemi diye adlandırılan bir zaman diliminde,

²⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 198; Hâkim en-Neysâbüri, *el-Mustedrek ale’s-Sahihayn*, I-V, Dâru’l-Harameyn, Kahire, 1997/1417, IV/655-656, 8562.

²⁸ Abdullah b. Amr’ın Hz. Peygamber’in hadislerine İsrâili kaynaklardan öğrendiği bilgileri karıştırdığı hakkında ileri sürülen iddialar ve bunlara verilen cevaplar için bkz. Özdemir, *Abdullah b. Amr ve es-Sahifetü’s-Sâdika’sı*, s. 108-115.

tam da Hz. Peygamber'den öğrendiklerini kendisinden sonrakilere aktarma açısından ömrünün en verimli çağında, siyasî iklimden nasibini menfi anlamda almıştır. O, babasının Hz. Muâviye'nin bir nevi danışmanlığını yürüttüğü esnada, Şam'da bulunmuş, daha sonra Mısır'da hayatını sürdürmüştür. Hadisleri bizzat Hz. Peygamber'in huzurunda yazmış müstesnâ bir sahabî olan Abdullah b. Amr'ın, halkı yeni Müslüman olan Şam ve Mısır gibi merkezlerde, siyasî otoritenin aleyhine fikirler beyan etmesine ve insanların bu fikirler etrafında toplanmasına engel olunmuştur. Dolayısıyla onun, Hz. Muâviye'nin tutum ve davranışlarını haklı görmemesi ve eleştirmesi, Hz. Muaviye'nin onun üzerinde bazı tedbirler alması gerektiği sonucunu doğurmuştur.

Siyasi otorite tarafından yalnızlaştırılmaya çalışılan ve üzerine hadis rivâyet etme ambargosu konulan bir şahıs en çok hadis kültürüne sahip olarak bilinen Ebu Hureyre'den daha fazla hadis bilgisine sahip olsa da bildiğini insanlara nasıl aktarabilir ki? İşte Abdullah b. Amr'ın rivâyetlerinin hadis musannefâtında az sayıda intikal edişinin asıl sebebi kanaatimizce, siyâsi amaçlarla hadis rivâyetine ve öğretimine konulan engellemelerdir.

KAYNAKÇA

- AHMED B. HANBEL, *Müsned*, I-VI, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992/1413.
- AYDINLI, Abdullah, *Hadis İstulahları Sözlüğü*, Timaş Yayınları, İstanbul, 1987.
- BAĞDÂDÎ, Ebu Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Hafib, *Takyidu'l-İlm*, (thk. Yûsuf el-Uş), Dâru İhyâi's-Sünneti'n-Nebeviyye, yy., 1949.
- BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmâil, *Sahihu'l-Buhârî*, I-VI, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1413/1992.
- DÂRİMÎ, Muhammed b. Abdullah Abdurrahmân, *Sünen*, I-II, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, 1413.
- EBU ZEHV, Muhammed, *Hadis ve Hadisçiler*, (çev. Selman Başaran, M. Ali Sönmez), Ensar Neşriyat, İstanbul, 2007.
- HÂKİM en-NEYSÂBÛRÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah, *el-Mustedrek ale's-Sahihayn*, I-V, Dâru'l-Harameyn, Kahire, 1997/1417.
- HASAN, Hasan İbrahim, *İslâm Tarihi*, I-X, (çev. İsmail Yigît, Sadreddin Gümüş), Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1991.
- İBNU HACER, Hâfiz Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahihi'l-Buhârî*, I-XIII, (thk. Muhammed Fuâd Abdalbâki, Abdulazîz b. Abdullah b. Bâz), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, tsz.
- İBNU HALDÛN, Abdurrahman, *Mukaddimetü İbni Hadûn*, I-VIII, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 2001/1421.
- İBNU KESÎR, İmâduddîn Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-XIV, Dâru Hicr, Beyrut, tsz.
- İBNU MANZÛR, Ebu'l-Fazl Cemaleddîn Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu'l-Arab*, I-VI, Dâru'l-Meârif, Kahire, tsz.
- İBNU SA'D, Muhammed b. Sa'd b. Menî' ez-Zührî, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, I-XI, (thk. Ali Muhammed Ömer), Mektebetü'l-Hâneçî, Kahire, 2001/1421.
- İBNU'L-CEVZÎ, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *el-Muntazam fi Tarihi'l-Mulûk ve'l-Umem*, I-XVIII, (thk. Muhammed Abdulkadir Ata, Mustafa Abdulkadir Ata), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1992.
- İBNU'L-ESİR, Ebu'l-Hasen İzzuddîn, *Üsdü'l-Ğâbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe*, I-VIII, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, tsz.
- , *el-Kâmil fi't-Târih*, (thk. Ebu'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî), I-XI, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1407/1987.
- KANDEMİR, M. Yaşar, "Abdullah b. Amr b. Âs", *DİA*, I, s. 85.
- KURTÛBÎ, Ebu Ömer Yusuf b. Abdullah b. Abdilber, *el-İstiâb fi Ma'rifeti'l-Ashâb*, Dâru'l-'Alâm, yy., 2002/1423.
- LECKER, Michael, "The Estates Of 'Amr b. Al-'Âs in Palestine: Notes on a New Negev Arabic Inscription", *BSOAS*, London, 1989, LII, Part I, 24-37.

- MİZZÎ, Cemalu'd-Dîn Ebi'l-Haccâc Yusuf, *Tehzibu'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, I-XXXV, (thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1403/1983.
- NA'NA', Remzî, *el-İsrâiliyyât ve Eseruhâ fi Kutubi't-Tefsîr*, Dâru'l-Kalem ve Dâru'd-Diyâ Beyrut, 1390/1970.
- ÖZDEMİR, Veysel, *Abdullah b. Amr ve es-Sahîfetü's-Sâdika'sı*, (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2008.
- RÂMEHURMUZÎ, Hasan b. Abdurrahmân, *el-Muhaddisu'l-Fâsıl Beyne'r-Râvi ve'l-Vâi'*, (thk. Muhammed Accâc el-Hâtib), Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1971/1391.
- SİDDÎQÎ, Muhammad Zubayr, *Hadith Literature*, Calcutta University, India, 1961.
- SUBHÎ es-Sâlih, *Hadis İlimleri ve Hadis İstilahları (Ulumu'l-Hadis ve Mustalahuhu)*, (çev. M. Yaşar Kandemir), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1986.
- ŞÂKİR, Ahmed Muhammed, *el-Bâi'su'l-Hasîs Şerhu İhtisâri Ulumu'l-Hadis*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, tsz.
- TABERÎ, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Târihu'r-Rusul ve'l-Mulûk*, I-XI, (thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim), Dâru'l-Meârif, Mısır, tsz.
- TİRMİZÎ, Ebu İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre, *Sünenü't-Tirmizî*, I-V, Çağrı Yayınları, 1992/1413.
- YARDIM, Ali, *Hadis I-II*, Damla Yayınevi, İstanbul, 1997.
- ZEHEBÎ, Ebu Abdullah Şemseddin b. Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebi, *el-'İber fi Haberî men Ğaber*, I-IV, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, tsz.
- , *Siyeru A'l'ami'n-Nübelâ*, (thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), I-XV, Müessesetü'r-Risâle, yy., tsz.
- , *Tezkiretü'l-Huffâz*, I-IV, Beyrut, tsz.